

Orta Anadolu'da **Demir Çağı: MÖ 1200-MÖ 330**

Tabal Bölgesi/Frig dilinde yazıtlar/Assur: MUŞKİ

Orta Anadolu'da **Demir Çağı: MÖ 1200-MÖ 330**

Tabal Bölgesi/Frig dilinde yazıtlar/Assur: MUŞKİ

Elimizdeki yetersiz bilgiler, Demir Çağı'nı tarihî kaynaklar yardımıyla anlamlı bölümlere ayırmamıza izin vermediği gibi, Orta Anadolu'nun bu dönemdeki tarihini detaylı olarak kurgulamamıza da olanak tanımamaktadır.

Türk ve yabancı bilim adamları tarafından kazılan birçok merkez, Demir Çağı'na ait bulgulara sahiptir. Nispeten iyi bilinenler arasında Alaca Höyük, Alişar Höyük, Boğazköy, Kaman Kalehöyük, Kerkenes Dağ, Maşat Höyük ve Pazarlı sayılabilir.

Kazılan yerlerin çok azında kesin tarihler elde edilebilmiştir. En azından **Boğazköy'de Erken Demir Çağı'nın Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışından, yani yakl. MÖ 1200'den hemen sonra başladığını** söylemek mümkündür. Bir dizi radyokarbon temelli tarih, bütün Erken Demir Çağı'nı MÖ 12. -10. yüzyıllar arasına yerleştirmektedir. Yine radyokarbon analizi sonuçlarına göre, **Orta Demir Çağı MÖ 9. yüzyılda "Büyük kaya devresi" ile başlar.**

Boğazköy ve çevresindeki yerleşmeler için başka kesin tarih bulunmamaktadır fakat Gordion'daki sağlam kronolojik süreç sayesinde Orta Demir Çağı'ndan Geç Demir Çağı'na geçişi MÖ 8. yüzyıl sonu-7. yüzyıl başına tarihlemek mümkündür; Geç Demir Çağı Hellenistik Dönem'in başlangıcı olan MÖ 330'a kadar gelir.

Yerleşimler Bugüne kadar gün ışığına çıkan Erken Demir Çağı yerleşimlerinin sunduğu sınırlı arkeolojik kanıtlar, bu döneme ait merkezlerin boyutları ve planları hakkında fikir yürütmemizi engellemektedir. **Erken Demir Çağ evleri bugüne kadar sadece Boğazköy ve Kaman Kalehöyük'te** kazılmıştır. Burada bulunan Erken Demir Çağı yapıları **konut karakterlidir**. Sadece Boğazköy-Büyükale'deki tek bir yapı, tunç ve demirin işlendiği bir metal işliğı olarak kullanılmıştır. Şimdiye kadar kamu binalarına ait bir kanıta rastlanmamıştır ve olasılıkla bir savunma duvarına sahip Kaman Kalehöyük'ü saymazsak, yerleşimlerin **genelinde tahkimatın olmadığı** görülmektedir.

Yüzey araştırmalarının sonuçlarına bakıldığında, Erken Demir Çağı yerleşimlerinin Orta Anadolu'da düşünüldüğünden daha yaygın olduğu ve bunların eskiden yerleşilmiş merkezlerin üzerine çok daha küçük ölçekte kurulduğu anlaşılmaktadır.

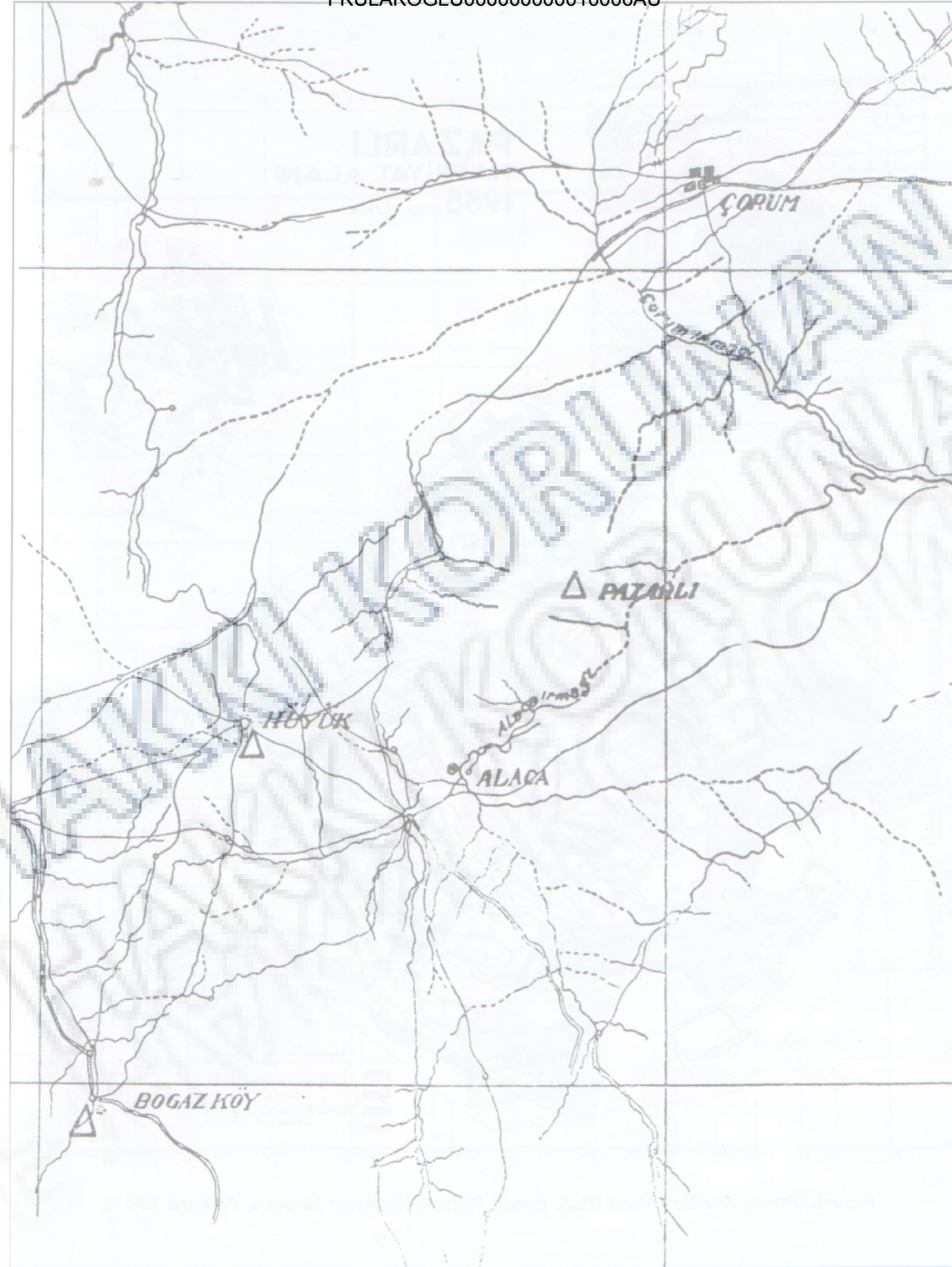
Orta Demir Çağı boyunca yerleşimlerin sayısı ve boyutunda artış yaşanmıştır. Bazılarının önem kazanarak **bölgesel merkez** hâline gelmesiyle, belli bir yerleşim **hiyerarşisinden** söz edilebilecek duruma gelinmiştir.

Boğazköy'ün boyutlarında da Orta Demir Çağında büyüme söz konusudur. Buradaki **yarısı yeraltında bulunan konut karakterli** yapılar genellikle tek odadan meydana gelmektedir. **Aşağı Şehir'de ibadet yeri olduğu düşünülen bir yapı** kazılmıştır ve dini işleve sahip bir başkası da Aşağı Şehir'de bulunmuştur. Fakat kamu mimarîsi genellikle sınırlı bir alanda kalmaktadır. Boğazköy, Kızılırmak kavsî içindeki Alişar Höyük, Maşat Höyük, Kaman Kalehöyük ve diğer yerleşimlerle kıyaslanabilecek küçük bölgesel merkeze bir örnektir.

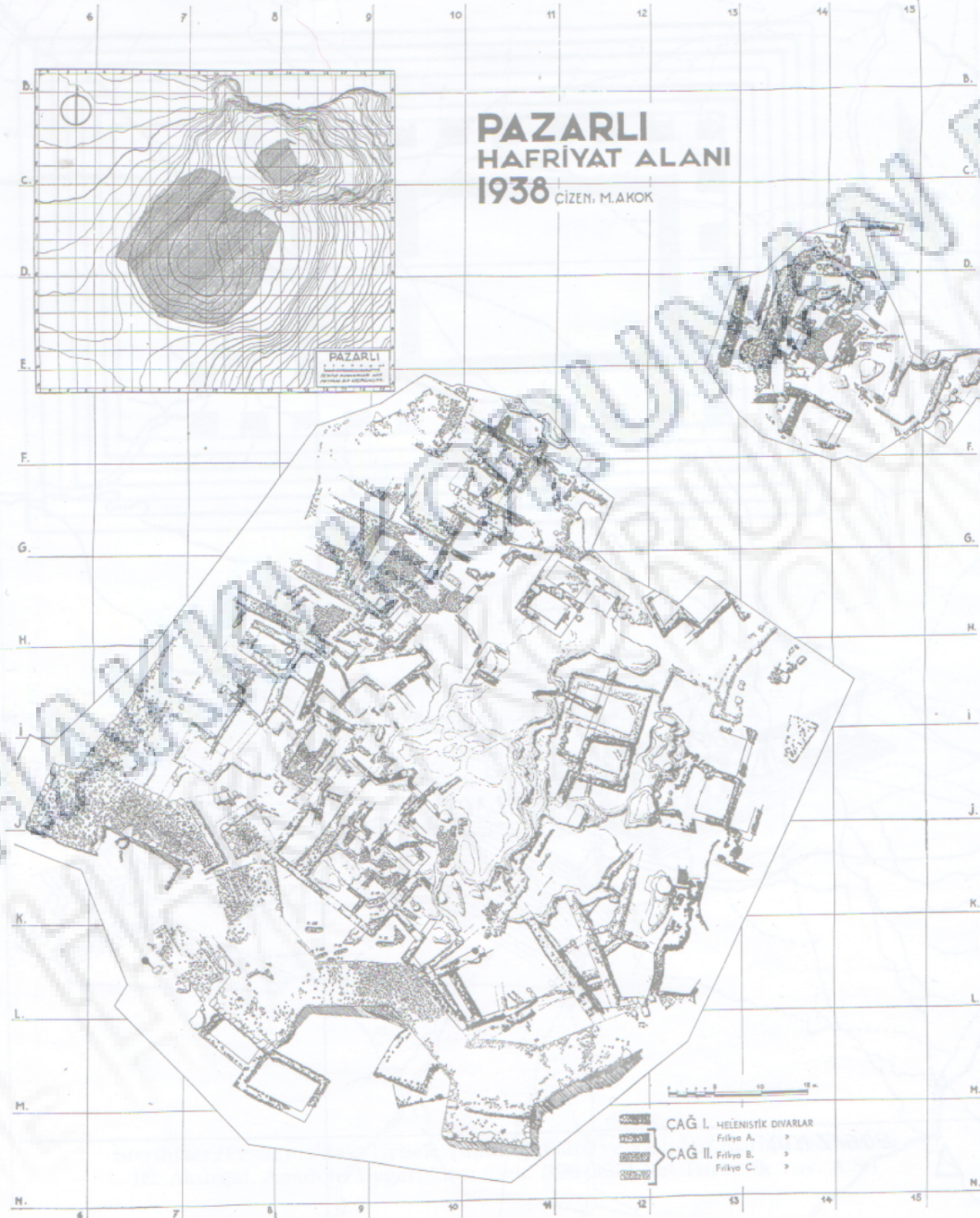
Geç Demir Çağ yerleşimleri Boğazköy, Kerkenes Dağ ve Pazarlı'da kazılmıştır. Boğazköy'de Geç Demir Çağı'nın başlangıcında belirgin bir değişimin varlığı sezilebilmektedir. Aşağı Şehir ve Büyükkaya terk edilmiştir. Bunların yerine Yukarı Şehir'in doğu kısmındaki **Güney Kale ile Nişantepe'de** yeni yerleşimler kurulmuştur. **Büyükkale'de** yaşam devam etmiştir, fakat şimdi tepenin **tümü bir sur ile çevrelenmiş**. Geç Demir Çağı yapıları çoğunlukla geniştir ve birden fazla odaya sahiptir.

Güney Kale kendine ait bir tahkimat sistemi kazanmıştır. Fakat birbirinden sadece 110 m. uzakta olan iki tahkimatlı sitadel, yani Büyükkale ve Güney Kale arasındaki bağlantının niteliği hâlâ belli değildir. Boğazköy'de bu tahkimat sistemlerinin inşası genellikle bölgeyi istila eden Kimmerlerin yarattığı tehlikeye karşı bir önlem olarak kabul edilmekle birlikte bu tezi destekleyecek kanıt yoktur. Üstelik, Yukarı Şehir'deki bazı Geç Demir Çağı yerleşim alanları görünüşe göre tahkimat sisteminin dışında bırakılmıştır.

Açıkça dinî karakterli herhangi bir bina tespit edilmemiştir, ama Boğazköy ve diğer merkezlerde tanrıça Kybele'yi temsil eden taş heykeller ortaya çıkarılmıştır.

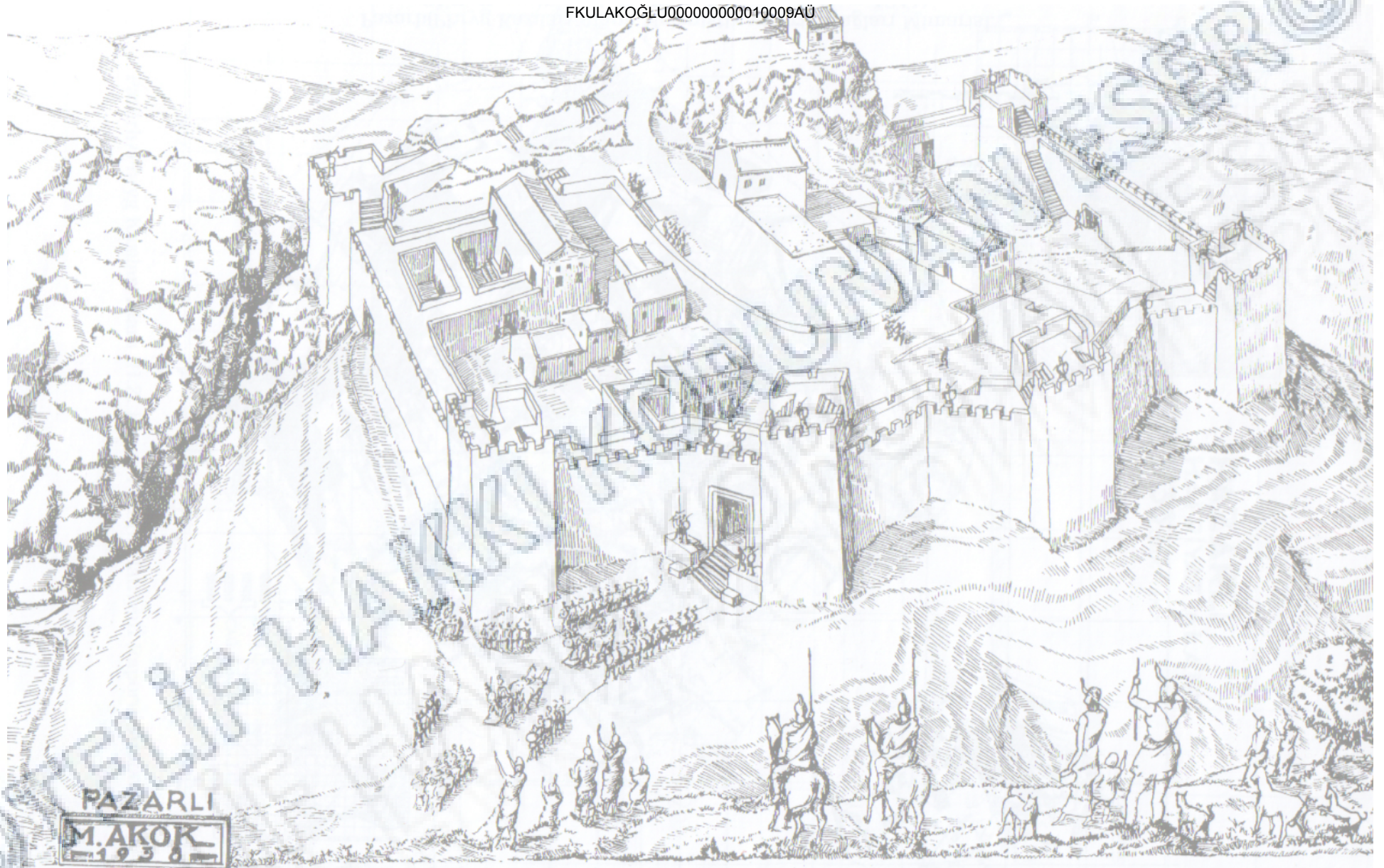

Boğazköy, Alacahöyük, Pazarlı ve Çorum'un Yerini Gösteren Kroki.
(H.Z. Koşay; Pazarlı Hafriyatı Raporu, Ankara 1941).

Pazarlı/Phryg Kazıları Alanı (H.Z. Koşay Pazarlı Hafriyatı Raporu, Ankara 1941).

Pazarlı/Phryg Kazılarında Bulunan Akropol ve Kalenin Yeniden Kurma Denemesi
(H.Z. Koşay, Pazarlı Hafriyatı Rap. Ank. 1941).

PAZARLI
1938
ÇİZEN: M. AKOK

EV TİPLERİ, ÇAĞ II FRIKYA C.
Types des Maisons
Période II, phrygienne C.

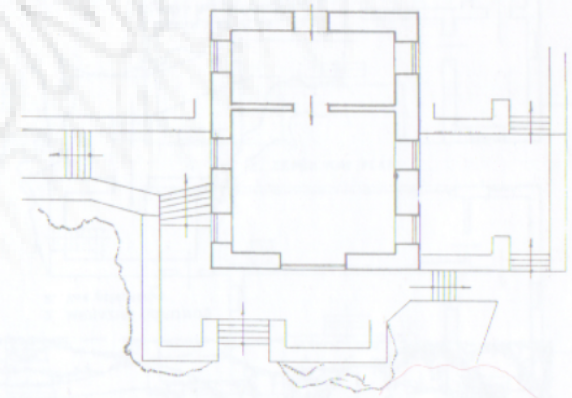
MENAZİRİ GÖRÜNÜŞÜ
Vue perspective

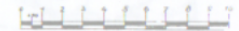
HAFRIYAT YERİNDEN
Lieu des Fouilles

ZEMİN KAT PLANI
Plan. Rez-de-Chaussée

BİRİNCİ KAT PLANI
Plan. 1er Etage

Pazarlı(Phryg Kazılarında Bulunan Phryg Evlerinin Tipleri ve Plânları
(H.Z. Koşay, Pazarlı Hafriyatı Raporu, Ankara 1941).

PAZARLI
1938
ÇİZEN: M. AKOK

EV TİPLERİ ÇAĞ II FRIKYA C.
Types des Maisons
Période II, phrygienne C.

1. MENAZİRİ GÖRÜŞÜ
1. Vue perspective

2. MENAZİRİ GÖRÜŞÜ
2. Vue perspective

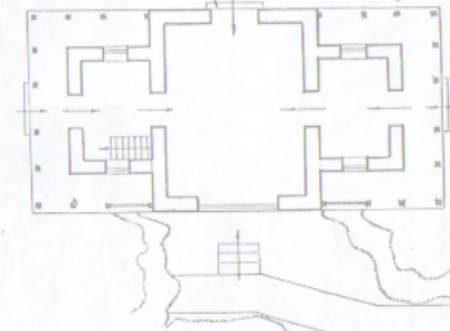
1. ZEMİN KAT PLANI
1. Plan.- Rez-de-chaussée

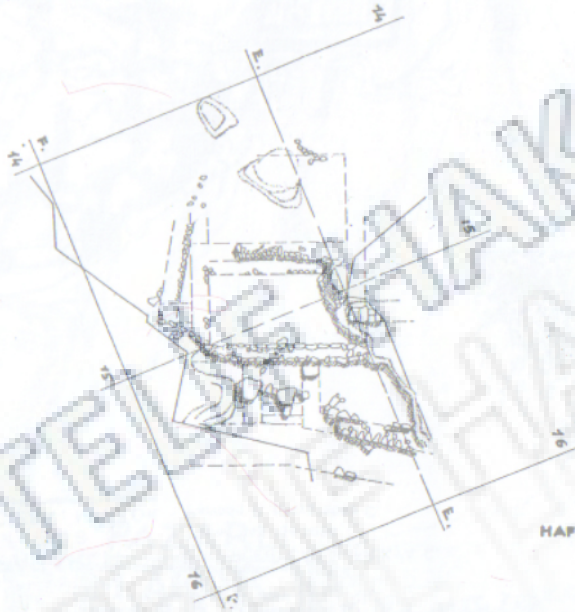
2. ZEMİN KAT PLANI
2. Plan.- Rez-de-chaussée

1. BİRİNCİ KAT PLANI
1. Plan.- 1er Etage

2. BİRİNCİ KAT PLANI
2. Plan.- 1er Etage

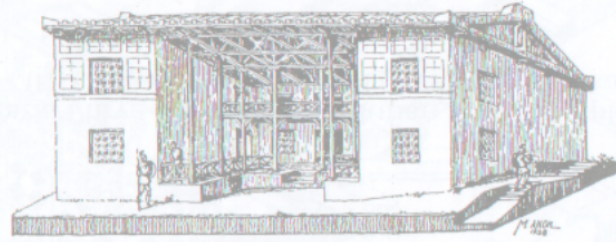

HAFRIYAT YERİNDOL

Pazarlı/Phryg Kazılarında Bulunan Phryg Evlerinin Tipleri ve Plânları
(H.Z. Koşay, Pazarlı Hafriyatı Raporu, Ankara 1941).

PAZARLI
1938
ÇİZEN: M. AKOK

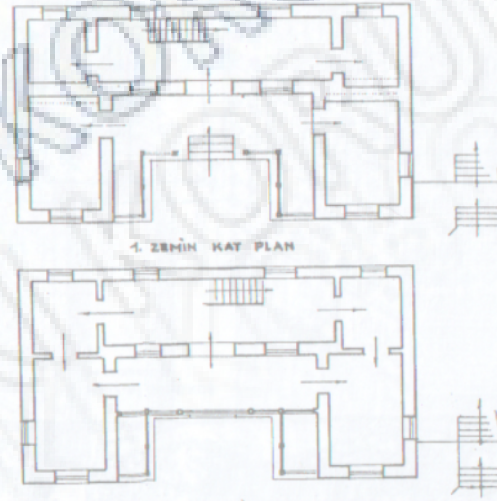
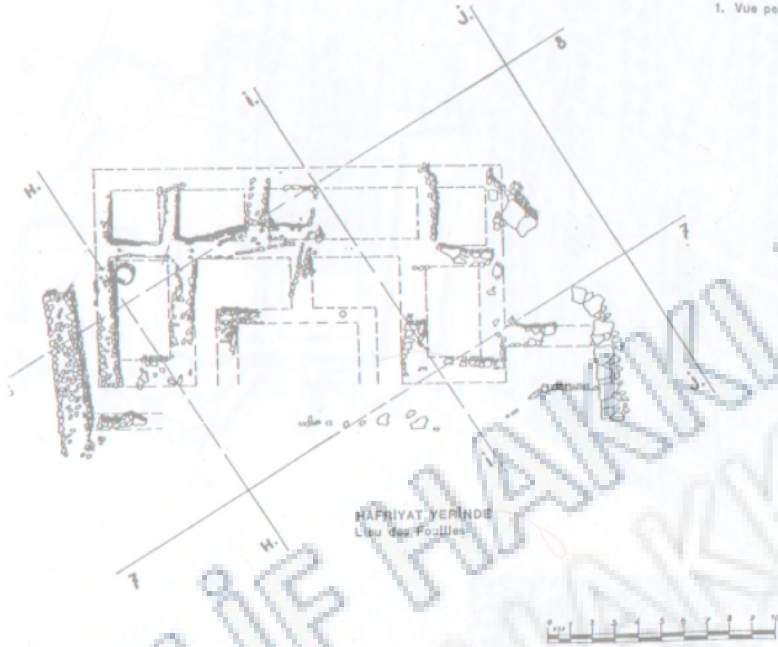
EV TİPLERİ ÇAĞ II FRIKYA C.
Types des Maisons
Période II, phrygienne C.

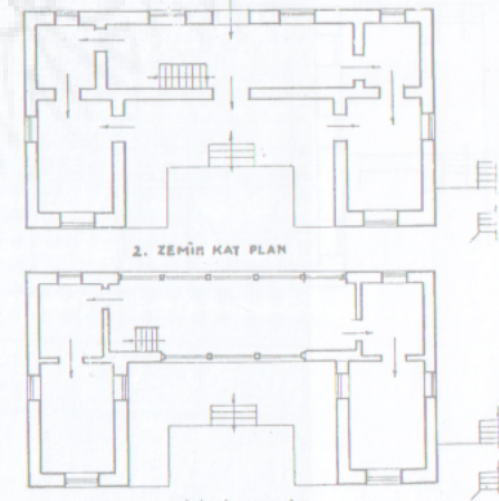
1. MENAZİRİ GÖRÜŞÜ
1. Vue perspective

2. MENAZİRİ GÖRÜŞÜ
2. Vue perspective

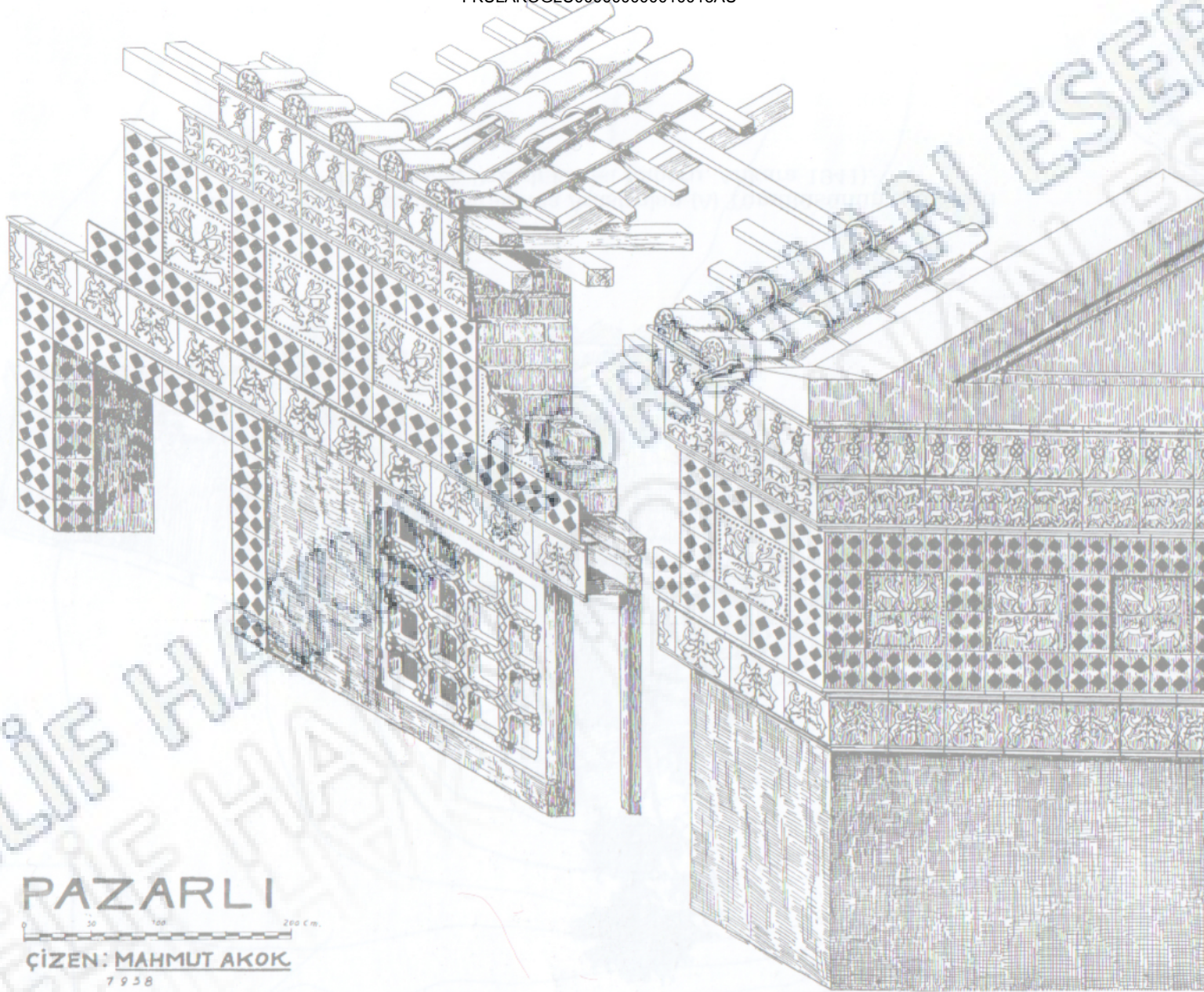
1. ZEMİN KAT PLAN

2. ZEMİN KAT PLAN

2. BİRİNCİ KAT PLAN
2. Plan.- 1er Etage

Pazarlı/Phryg Kazılarında Bulunan Phryg Ev Tipleri ve Plânları
(H.Z. Koşay, Pazarlı Hafriyatı Raporu, Ankara 1941).

Pazarlı/Phryg Kazılarında Bulunan Phryg Evlerinin Yeniden Kurma Denemesi ve Cephelerini Renkli - Kabartmalı Pşimiş Toprak Levhalarla Süsleme Denemesi.Örnekleri (H.Z. Koşay, Pazarlı Hafriyatı Raporu).

Ölü Gömme Gelenekleri

Şimdiye kadar **Orta Anadolu'da Erken Demir Çağı ölü gömme adetleri hakkında fazla bir bilgimiz yoktur.**

Orta ve Geç Demir Çağları için durum yalnızca biraz daha iyidir. Gordion'daki gibi **tümülüsler**, çoğunlukla Orta Anadolu'nun Demir Çağı'ndaki tipik gömü geleneği olarak düşünülmüştür. Aslında Ankara, Kerkenes Dağ ve Kaynarca'da benzer mezarlar bulunmuş olmasına rağmen, bunların toplumun üst kesimlerine ait bir geleneği yansıttığı akılda tutulmalıdır. Sıradan insanların gömüleri, Boğazköy'deki Aşağı Şehir'de görülen kremasyon mezarları gibi çok daha basittir.

Orta Demir Çağı'nda, yani MÖ 10. yüzyılın sonu-9. yüzyılın başından itibaren, çömlekçi çarkı yeniden ortaya çıkar

Krater
Polatlı
Pisgî Toprak
Göv. Çap: 36.5 cm.
Anadolu Medeniyetleri Müzesi
Env. No:15721

Krater
Polatlı
Terracotta
Diameter: 36.5 cm.
Anatolian Civilization
Inventory No:15721

Mug
Gordion Kazısı
Pisgî Toprak
Yük: 13 cm. Göv. Çap: 10 cm.
Anadolu Medeniyetleri Müzesi
Env. No:15437

Mug
Gordion Excavation
Terracotta
Height: 13 cm-Diameter: 10 cm.
The Museum of Anatolian Civilization
Inventory No: 15437

Magrapa
Gordion Kazısı
Pisgî Toprak
Yük: 13 cm. Göv. Çap: 11 cm.
Anadolu Medeniyetleri Müzesi
Env. No:19484

Mug
Gordion Excavation
Terracotta
Height: 13 cm.
Body Diameter: 11 cm.
The Museum of Anatolian Civilization
Inventory No: 19484

Metacott Kap
Gordion Kazısı
Pisgî Toprak
Yük: 13 cm. Göv. Çap: 25.8 cm.
Anadolu Medeniyetleri Müzesi
Env. No:19487

Sealed Vessel

Geç Demir Çağı: batı geleneğinde gri ya da siyah perdahlı mallar ve kırmızı perdahlı

Çap: 10 cm.
etleri Müzesi

in

0 cm.
anattolian Civilization
113

okat

19.5 cm.
etleri Müzesi

ion-Tokat

Width: 19.5 cm.
anattolian Civilization
82

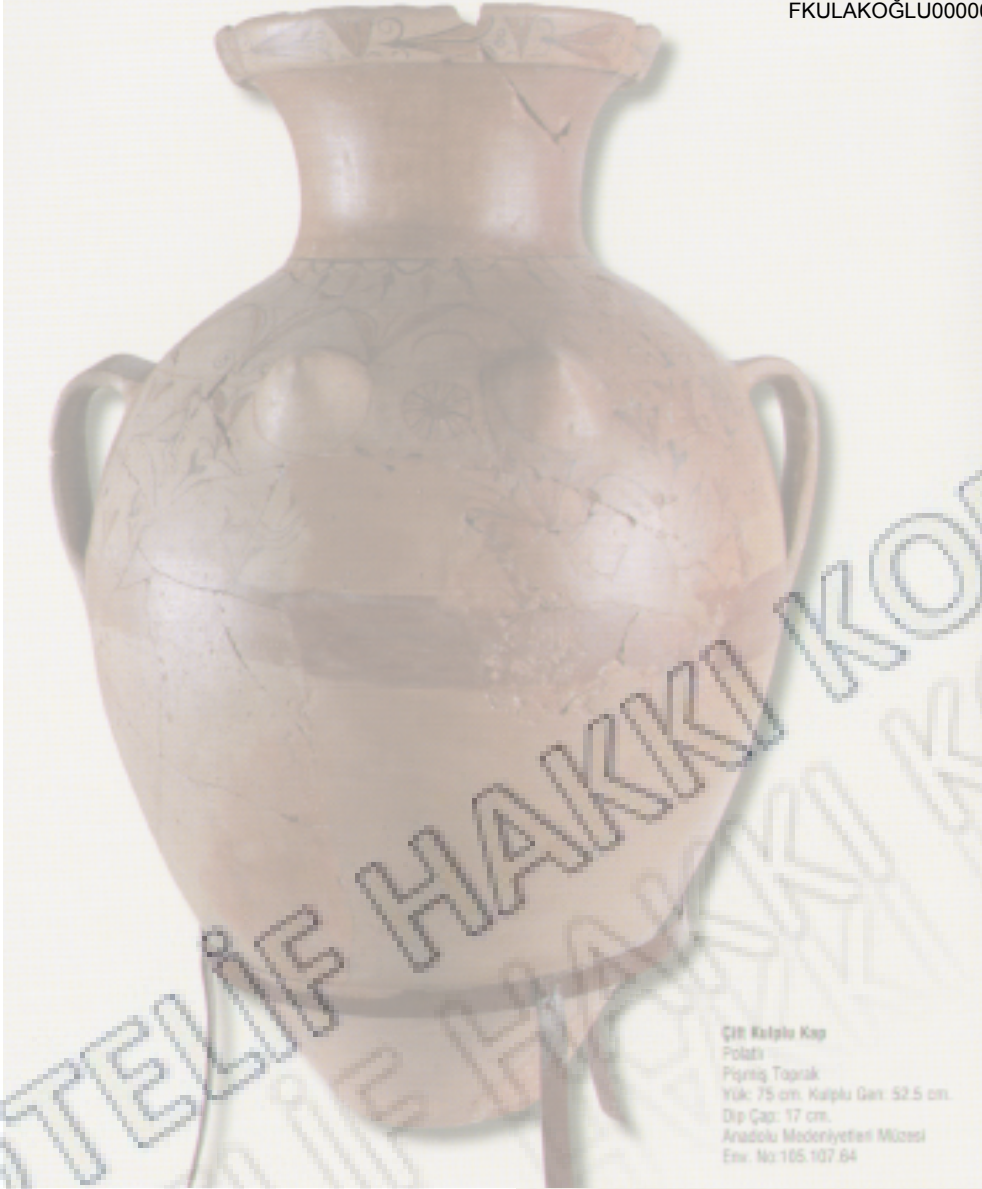
Pigmy Jug
Yük: 33.5 cm, Ök: 26 cm
Gordon Müzesi
Env. No: 30.24.07

Trefall Jug
Terracotta
Height: 33.5 cm, Body Diam: 26 cm
Gordon Museum
Inv. No: 30.24.07

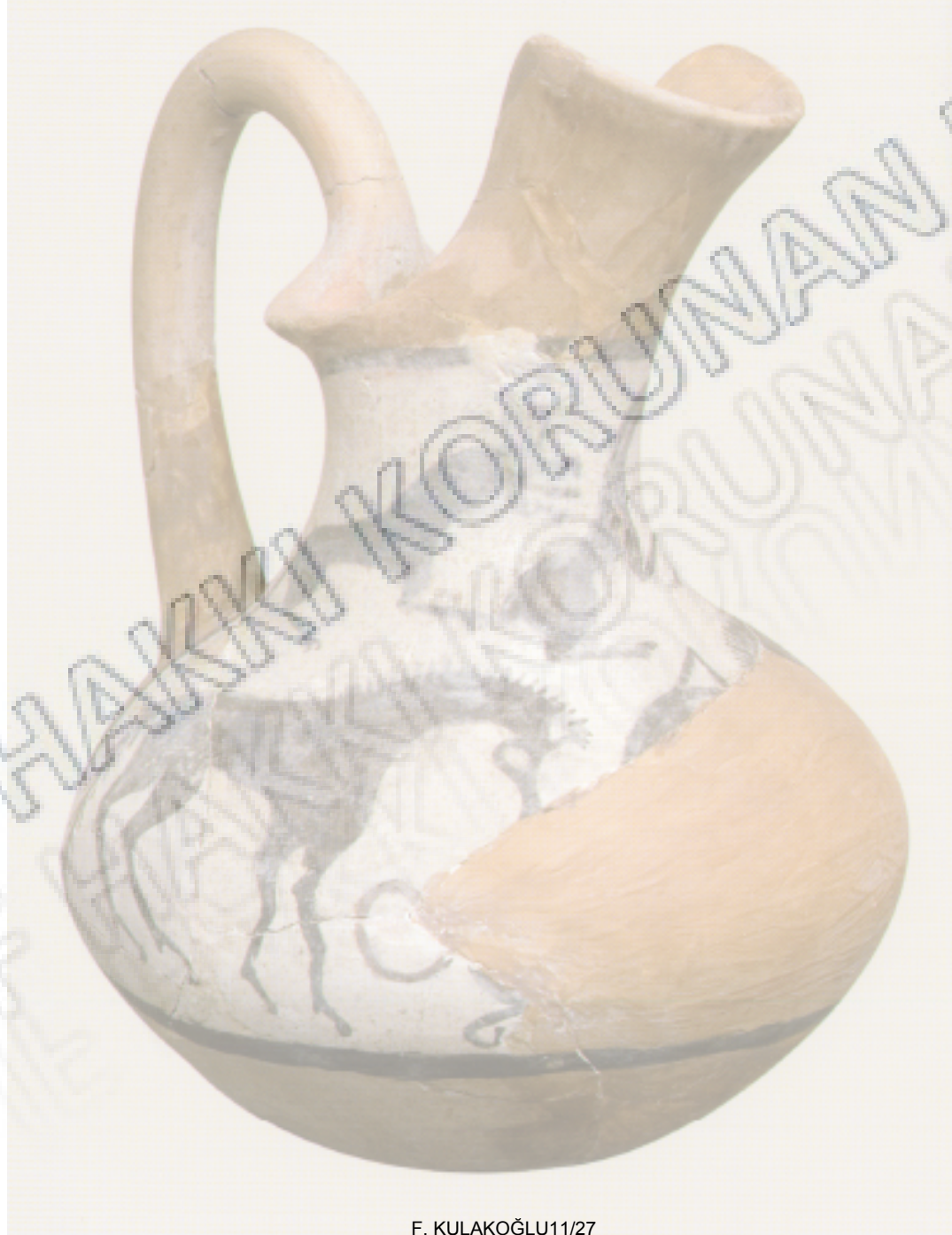
Yasca A
Pigmy 1
Yüksekli
Anadolu
Env. No:

Trefall J
Terracotta
Height:
The Mus
Inventory

Çim Katala Kap
Polatlı
Pisrık Toprak
Yük: 75 cm. Kalpı Gen: 52.5 cm.
Dip Çap: 17 cm.
Anadolu Medeniyetleri Müzesi
Env. No: 105.107.64

Metal Buluntular

Boğazköy'deki Büyükkaya tepesinin Erken Demir Çağı tabakalarında küçük bir tunç ve demir işliğı kazılmışsa da, Orta Anadolu'da Erken Demir Çağı'na ait metal objeler oldukça azdır. Orta ve Geç Demir Çağı'na gelindiğinde durum iyileşir. Boğazköy gibi yerleşmelerde zengin metal buluntular ele geçmiştir. Ayrıca mezarlarda genellikle metal nesnelere rastlanmaktadır.

Kase ve testilerin de içinde bulunduğu çok miktarda metal kap, mezarlardan ve daha az olmakla birlikte yerleşimlerden bilinmektedir. Tunç fibulalarla da sıkça karşılaşmaktadır. Bıçak, orak, balta, saban kulağı vb. demir aletler yine oldukça fazladır.

Silahlar bizim bilinmeyen nedenlerden dolayı mezarlara koyulmadığı için, Demir Çağı silahları hakkındaki bilgilerimiz sınırlıdır. Yerleşimlerde tunç ve demir ok uçları nispeten çoktur. Boğazköy'den birkaç mızrak ucu ve Alishar Höyük'ten bir demir kılıç dışında büyük boyutlu eşyalar ele geçmemiştir. Yakın zamanda Boğazköy'de ortaya çıkarılmış demir miğfer istisnai bir buluntudur.

Bugüne kadar Orta Anadolu'da, Orta ve Geç Demir çağlarında metal işleme faaliyetine dair kanıtlara nadiren rastlanmıştır. Kaman Kalehöyük'ten bir fibula kalıbı bilinmektedir. Metal işliklerinin yokluğuna dair akla yakın bir açıklama, bunların şehirlerin dışında veya eteklerinde bulunduklarıdır. Demir Çağı'nda Orta Anadolu'da madencilikle ilgili bir işarete rastlanmamıştır. Ancak Karadeniz ve Toroslardaki zengin bakır, gümüş ve kurşun yataklarının bilindiğini varsayabiliriz.

Orta Anadolu Demir Çağı ekonomisinin temelinde kuşkusuz **tarım ve hayvancılık** bulunur. Maalesef bugüne kadar çok az arkeobotanik araştırma yapılmıştır ve bunlar da ön hazırlık niteliğindedir. Sadece Boğazköy ve Kuşaklı'nın Demir Çağı tabakalarında bitki kullanımına dair bilgilere sahibiz. Yalnız besin olarak tüketilmeyen, fakat aynı zamanda bira yapımında da kullanılan tahıllar başlıca üründür, diğer bitkiler ise küçük bir rol oynamaktadır. Tarımsal uygulamalar hakkında **tarım aletleri** daha aydınlatıcıdır. Boğazköy'den bazı saban kulakları bilinmektedir. Gordion'da, Megaron 2'deki MÖ 9. yüzyıla tarihlenen kazıma çizimlerin arasında bir saban tasviri vardır. Boğazköy'deki buluntuların da gösterdiği gibi, ekin hasadı için kullanılan **demir oraklar** Orta Anadolu'da yaygındır.

Hayvancılığa dair kanıtlar biraz daha tatmin edicidir, zira Boğazköy ve Kaman Kalehöyük'te bulunan hayvan kemikleri üzerinde ayrıntılı analizler yapılmıştır. Bu analizlerin sonuçlarına göre, Demir Çağı boyunca **koyun ve keçi** ağırlıktadır, fakat Orta ve Geç Demir çağlarında büyükbaş hayvanlarda ve domuzlarda -en azından Boğazköy'de- artış fark edilmektedir. Koyunlar ve keçilerin esasen **yünleri** için yetiştirildikleri, büyükbaş hayvanların ise sütleri için beslendikleri, ayrıca yük hayvanı olarak kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Yabani hayvanlar da avlanmıştır ve özellikle Kaman Kalehöyük'te Erken Demir Çağı süresince önemli bir et kaynağı olmuşlardır. Bunlar arasında **kızıl geyik ve yaban domuzunun** öne çıktığına bakılırsa, bölgede sık ormanlarla kaplı bir coğrafyanın varlığından söz edilebilir.

Demir Çağı'nda Orta Anadolu'daki Sosyo-politik Şartlar

Kızılırmak kavsi içinde Erken Demir Çağı'na dair bilgilerimizin kısıtlı olması yüzünden sosyo-politik yapılanma hakkında söylenebilecekler azdır. Şimdiye kadar elde edilmiş yetersiz kanıtlar **tarım temelli köylerin** varlığına işaret etmektedir, fakat Orta Anadolu'nun büyük kısmı için **sınıflara ayrılmış bir toplum yapısına dair bulgular yoktur**. Bu köylerde yaşanların **etnik kökenleri** hakkında da bir şey söylemek imkânsızdır.

Herodotos (VII. 73) ve Strabon (XIV. 5. 29)'un anlattıklarına göre, Frigler, Troia Savaşı sırasında, yani MÖ 1200 civarında **Balkanlar'dan Anadolu'ya göçetmişlerdir**. Bu göçü arkeolojik kayıtlarda arama çabaları bazı zorlukları beraberinde getirmektedir, çünkü **Kızılırmak kavsi içinde Balkan etkisi görülmez**. Aksine, **Erken Demir Çağı çanak çömleğinin kökenleri daha eskiye, Hitit öncesi geleneklere** dayanmaktadır. Dolayısıyla yerel nüfusun devamlılığı söz konusudur.

Orta Demir Çağı'nın başlamasıyla birlikte, Orta Anadolu genelinde **karmaşık toplumların yeniden canlandığı** anlaşılmaktadır. Gordion'daki saray binaları kadar, burada ve diğer yerleşmelerde **kazılan anıtsal zengin tümülüsler de toplumsal sınıfları** açıkça yansıtmaktadır. Ancak **arkeolojik kalınlar Orta Anadolu'nun büyük bölümünü içine alan ve başkenti Gordion olan birleşik bir Frig Krallığı'nı** bütünüyle desteklememektedir. Gordion en azından MÖ 9. yüzyıldan itibaren açıkça bölgeler üstü öneme sahip bir merkez görünümünü taşımakla birlikte, onu bir **krallık başkenti olarak görmemizi sağlayacak bazı öğelerden yoksundur**, zengin buluntulara sahip tümülüsler buralarda üst tabakadan insanların gömülü okluğuna işaret eder, ama benzer gömüler -genellikle daha az araştırılmalarına rağmen- Orta Anadolu'daki diğer yerleşmelerde, örneğin **Ankara, Kaynarca ve Tatarlı'da** karşımıza çıkar. **Bu durum Orta Anadolu'da Orta Demir Çağı ve Geç Demir Çağı'nın başlarında çeşitli bağımsız siyasî oluşumların -beylikler ve küçük krallıklar- varlığına işaret etmektedir.**

Benzer bir siyasi yapılanmadan Tabal için de bahsedilmektedir. Assur kaynaklarına göre bölgede birarada hüküm süren **24 kral** vardır. Bu yüzden, çoğunlukla antik Yunan kaynakları tarafından aktarılan geniş topraklara sahip birleşik Frig Krallığı düşüncesi, yanlı bir görüşten kaçınmak için arkeolojik bulgularla birlikte değerlendirilmelidir. Yunan kaynakları Orta Anadolu'nun büyük bölümüne hükmeden -ve muhtemelen Gordion da ikamet eden- Midas adlı bir kraldan bahseder. Muşkili Mita'dan söz eden Assur kaynakları bu düşünciyi desteklemek için kullanılır, ancak Yunan kaynaklarının Frigyalı Midas'ı ile Assur kaynaklarının Muşkili Mita'sının aynı kişi olduğuna dair kesin bir delil olmadığını belirtmek gerekir. Üstelik, Frig Krallığı'nın coğrafi boyutları hakkında kesin bilimiz bulunmamaktadır ve **Frigler'in siyasî etki alanını maddî kültür ile belirleme çabaları çok farklı sonuçlara varmıştır. Boğazköy, Alaca Höyük, Kalehisar ve yakın zamanda Kerkenes Dağ'da Frig dilinde yazıtlar bulunmasına rağmen, Frig alfabesinin kullanımı bu siyasî etki alanını tespit etmeye yardımcı olmamaktadır, zira alfabeler etnik ya da siyasî birlikteliği temsil etmezler.**

MÖ 6. yüzyılın ortalarında Orta Anadolu Pers İmparatorluğu'nun topraklarına katılmıştır. Arkeolojik kanıtlar bu konuda yine yetersiz kalmaktadır. Gömülerdeki Pers içki kapları, takıları ve etkilerine bakılırsa, Pers geleneklerini kendilerine adapte edenler yerel soylu sınıfları olmuştur. Buna karşılık, yerel nüfusun çoğunluğu geleneksel yaşam biçimlerini büyük oranda korumuştur. Bu da Orta Anadolu'nun geniş kesiminde Pers varlığının bulunmayışını açıklamaktadır. **Güçlü Pers etkisi sadece Sardis ve Gordion gibi yönetim merkezlerinde görülmektedir.**

Özetlemek gerekirse, Orta Anadolu'daki Demir Çağı toplumlarının tutarlı bir resmi, arkeolojik kayıtlarda yavaş yavaş ortaya çıkmakla birlikte, arkeolojik verileri tarihî kaynaklarla bağdaştırmak genellikle güçtür. Yetersiz kanıtlardan yola çıkarak aceleci sonuçlara varmadan önce, her iki tip kaynağı da birbirinden bağımsız değerlendirmek ve çalışmaların sonuçlarını ancak her iki disiplinde sağlam temeller kurduktan sonra birleştirmek daha akıllıca görünmektedir.